

Univerzita Karlova v Praze
Husitská teologická fakulta

Mgr. Marta Malá

Judaismus v ghettu Terezín
Judaism in the Ghetto Terezin

Autoreferát doktorské disertační práce

Praha, 2011

Předkladatel disertační práce:

Mgr. Marta Malá

Doktorský studijní program:

Teologie

Studijní obor:

Judaistika

Školitel:

Doc. PhDr. Bedřich Nosek, CSc.

Oponenti doktorské disertační práce:¹

.....

.....

.....

Obhajoba disertační práce se koná dne:²

v.....na.....

.....

.....

před komisí pro obhajobu disertační práce. Předsedou

komise byl jmenován.....

Předseda oborové rady:

Děkan fakulty:

Doc. PhDr. Bedřich Nosek, CSc. Prof. ThDr. Jan B. Lášek

UK v Praze HTF

UK v Praze HTF

1

2

Úvod

Disertační práce *Judaismus v terezínském ghettu* vychází z mé magisterské práce *Náboženský život v terezínském ghettu*, ve které jsem se zabývala nejen projevy judaismu, ale i křesťanství. Ve své disertační práci jsme se zaměřila pouze na judaismus, na udržování židovských tradic a zvyků ve vypjatých sociálních a psychických podmínkách ghetta.

Toto téma nebylo dosud komplexněji probádáno a zpracováno. Hlavní historiografické práce se tématu věnují pouze okrajově. Hans Günter Adler se krátce zabývá judaismem ve III. díle *Terezín 1941 – 1945 Tvář nuceného společenství*, nevěnuje se však projevům tradic, nýbrž jejich prožívání.³ Karel Lagus a Josef Polák informativně zmiňují v knize *Město za mřížemi* téma bohoslužeb a rabínů.⁴ Zdeněk Lederer v knize *Ghetto Theresienstadt* uvádí bližší informace o terezínských svatbách, jmenuje několik terezínských modliteben a některé rabíny.⁵ Nejvíce o náboženském životě

³ ADLER, Hans Günter. *Terezín 1941 – 1945 Tvář nuceného společenství. III. Psychologie*. 2. české vyd. Brno: Barrister & Principal, 2007. ISBN 80-7364-024-4. Kapitola 20, Duchovní tvář nuceného společenství, s. 64-66.

⁴ LAGUS, Karel, POLÁK, Josef. *Město za mřížemi*. 2. české vyd., Praha: Nakladatelství Baset, 2006. ISBN: 80-7340-088-X. Kapitola Na troskách ghetta budeme smát, s. 157.

⁵ LEDERER, Zdenek. *Ghetto Theresienstadt*. 1. vyd. London: Edward Goldston & Son Ltd. 1953. s. 67.

vypovídají svědectví původně kolínského rabína Dr. Richarda Federa, která byla vydána v práci *Židovská tragédie*⁶ a sborníku *Theresienstadt*.⁷ Zmínky o náboženských rituálech, oslavách židovských svátků, o práci rabínů nalézáme ve zlomcích v dochovaných dokumentech a vzpomínkách pamětníků.

Ve své práci jsem se zaměřila v první řadě na obyvatele ghetta pocházející z Čech a Moravy. Téma jsem zpracovala na základě zachovaných dobových dokumentů, literatury a z velké části ze svědectví pamětníků. Prostudovala jsem archivy vzpomínek Památníku Terezín, Židovského muzea v Praze, Yad Vashem, Centra Malach The Shoah Foundation a on-line databázi rozhovorů s pamětníky o. s. Post Bellum. Uveřejnila jsem žádost o svědectví židovských zvyků v ghettu v časopise Terezínské iniciativy, díky čemuž mě kontaktovalo několik pamětníků. Vedla jsem vlastní rozhovory s více než dvaceti přeživšími holocaustu. Dohledala jsem šest žijících pamětníků, kteří byli v ghettu oddáni podle židovského ritu, a nahrála s nimi rozhovor, cíleně vedený na vzpomínky na svatební obřad.

⁶ FEDER, Richard. *Židovská tragédie, Dějství poslední*. 1. vyd. Kolín: Literární a umělecké sbírky města Kolína, 1947.

⁷ ILTIS, Rudolf, EHRMANN, František, HEITLINGER, Ota. *Theresienstadt*. 1. vyd. Wien: Europa-Verlag, 1968.

Další podklady jsem prostudovala v archivech Židovského muzea v Praze, Památníku Terezín, Beit Terezin a Yad Vashem. Zásadním pramenem pro zpracování zvolené problematiky jsou Denní rozkazy Rady starších a Sdělení židovské samosprávy Terezín 1941-1945, které vydal tiskem Institut Tereziánské iniciativy.⁸ Významným zdrojem informací jsou také dochované deníky tereziánských vězňů, nejvíce přínosným je pak Redlichův deník.⁹ Egon Redlich (1916-1944) byl vedoucím oddělení péče o mládež a byl aktivním sionistou dodržujícím židovské předpisy. Také dochované časopisy dětských a mládežnických domovů byly pramenem práce. Do disertace jsem zařadila příspěvky z dětských tereziánských časopisů *Vedem a Domov*. Pro zpracování kapitol narození, darování jména, obřizka a svatby, je velmi důležitým pramenem dochovaný přepis části tereziánské matriky, knihy narození a sňatků. Přepis zaznamenává 46 dětí narozených v Terezíně a 19 zde sezdaných manželství.¹⁰ V příslušných kapitolách odkazuji

⁸ *Denní rozkazy Rady starších a Sdělení židovské samosprávy Terezín 1941-1945*. Ed. HYNDRÁKOVÁ, Anna, MACHATKOVÁ, Raisa, MILOTOVÁ, Jaroslava. 1. vyd. Praha: Institut Tereziánské iniciativy/nakladatelství Sefer, Edice Acta Theresiana, sv. 1, 2003. ISBN 80-85924-37-4.

⁹ REDLICH, Egon. *Zítřejší den, synu, zítra pojedeme transportem*. Ed. Miroslav Kryl. 1. vyd. Brno: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Edice Knihy dokumenty, Doplněk, 1995. ISBN 80-85765-40-3.

¹⁰ NA – Matriky židovských obcí – HBMa inv. č. 2119, 2120.

na výtvarná díla terezínských malířů i dětí, které zůstaly svědectvím terezínského ghetta.

Cílem disertační práce bylo zpracování dostupných informací o projevech judaismu v ghettu, o postavení židovských tradic a zvyků a jejich dodržování v podmínkách ghetta.

Obsah a struktura práce

Disertační práce se sestává ze čtyř hlavních kapitol. V první kapitole jsou krátce uvedeny základní realie ghetta, jeho založení, správu, národnostní složení obyvatel a dějiny. Druhá kapitola přináší informace o tolerovaném náboženském životě v terezínském ghettu. Početně nejvíce byli zastoupeni ti, kteří se hlásili k židovské víře. První židovský Edelstein brzy po založení ghetta jmenoval rabínský soud, jehož předsedou a současně vrchním rabínem se stal Dr. Zikmund Unger. Autorka práce sestavila seznam rabínů a kantorů, kteří byli v Terezíně vězněni a jako duchovní zde působili. Kapitola dále vězněni a působili zde jako duchovní. Kapitola dále vypovídá o rituálních předmětech, které byly do Terezína přivezeny a o jejich případném uchování ve sbírkách archivů. Autorka práce přibližuje působení zastánců sionistického hnutí v Terezíně a práci Bucherfassung. Uvádí přehled modliteben a synagog, blíže je popsána dochovaná modlitebna, jejíž fotodokumentace je přílohou práce.

Třetí kapitola, která se věnuje náboženským obřadům životního cyklu, představuje stěžejní část disertace. Autorka práce zmiňuje obřady, které dokládá archivními dokumenty

a svědectvími. Jedná se o narození, darování jména, obřízku, výchovu a vzdělávání dětí i dospělých, bar micva, svatby i rozvody a poslední věci člověka.

V ghettu se narodilo více než 200 dětí, pouze 25 z nich se však dožilo osvobození. Komandatura nařídila zákaz těhotenství a porodu. Porody byly povoleny pouze těm ženám, které do ghetta ji přijely těhotné. Existovala však i výjimečné povolení donošení dítěte. Autorka práce faktické skutečnosti ghetta doplňuje vzpomínkami pamětníků: „Židům bylo zakázáno plodit, našim ženám rodit. Museli jsme tajit těhotenství tvé matky. Nepodařilo se nám to. Sami Židé nás prosili, abychom tě zničili, plod našeho těla, neboť utlačovatel hrozil, že odplatí narození každého židovského dítěte v ghettu pronásledováním a potrestáním celé obce... Říká se, že v našem století se nestávají zázraky. Stávají, můj synu, protože zázrakem ses zachránil i ty. Proč zrušili zákaz porodu u tebe a několik dalších žen? Znáš rány, které seslal Bůh na Egypt? Poslední rána přišla také na našeho nepřítel, manželka nepřátelského důstojníka porodila předčasně mrtvý plod. Židovští lékaři tu ženu zachránili. Nepřátelé pocítili smutek matky, která ztratila dítě, na vlastní kůži a dovolili tvé matce a ještě několika ženám rodit. Náhoda nebo zázrak?

Věřím, že to byl zázrak.“¹¹ První dítě se narodilo 13. 2. 1942 a dostalo jméno Tomáš po prezidentu Tomáši Masaryku.

Následuje kapitola o darování jména, která porovnává židovské zvyklosti se situací v Terezíně. Podle svědectví jedné porodní asistentky dostalo každé narozené dítě hebrejské nebo biblické jméno. Židovská jména dokladuje část dochované terezínské matriky, kde rodiče židovského vyznání dávali svým dětem židovská jména, např. Dvara, Rachel, Dan či Michael.

Autorka práce dohledala pět záznamů o vykonaných obřících, jména dětí a mohelů.

Krátce se zabývá výchovou dětí s aspektem na židovskou tradici. Výchovu zajišťovalo oddělení Péče o mládež, v jehož vedení byli sionisté, kteří lpěli především z národnostních a historických důvodů na uchování židovských tradic. Israel Kästenbaum na výroční schůzi oddělení shrnul: „Je povinností poznat židovské zvyky a židovský styl. To je předpokladem k zapojení se do židovské společnosti, slavit šabat a další svátky, umět se chovat v synagoze tradičním způsobem, to je základem pro

¹¹ REDLICH, Egon. *Zítřejí jedeme, synu, zítra pojedeme transportem*. s. 215.

společný život židů. Obzvláště důležité je seznámit se s národní historií. Jen tak může mládež pocítit hodnotu vlastního národa, který byl schopen takových obětí jako žádný jiný.“¹²

Větší prostor je věnován terezínským bar micva, obřadu náboženské dospělosti chlapců ve věku třinácti let, kdy jsou poprvé vyvoláni k Tóře. Autorka cituje všechna dohledaná svědectví, např.: „*Vzpomínám si, měli jsme to na půdě, ale nebylo to takové jako to máme tady v Torontu.... Vzpomínám si matně, že rabín nás přicházel učit, jak a co číst a jak navlékat tfilin, a to je vše. Měl jsem bar micva s Rudlou Koperlou, on četl půl a já půl. On nepřežil. Vzpomínám si, že Franta byl na mé bar micva.*“¹³ Chlapce na bar micva připravovali v tajnosti rabíni, neboť po celou dobu existence ghetta platil zákaz výuky dětí.

Následující kapitola se věnuje vzdělávání dospělých, které probíhalo individuálně i skupinově v rámci povolených přednášek Oddělení pro volný čas. Mnozí rabíni touto cestou promlouvali ke svým souvěrcům. Autorka práce uvádí proslov prvního židovského staršího

¹² Židovské muzeum v Praze, sbírka Terezín, inv. č. 304, Jüdische Erziehung.

¹³ GRUENBAUM, Thelma. *Nešarim Child Survivors of Terezin*. London: Vallentine Mitchell, 2005. ISBN 0-85303 s. 142-143.

Edelsteina ke členům stráže ghetta, neboť se domnívá, že jej lze považovat a výklad Tóry: „Učíme se ze spisů našich otců: ‘Al šloša dvarim ha-olam omed, al ha-Tora, al ha-avoda ve-al gmlut chasidim.’ Učení dává nám vědomost o složitosti našeho bytí. Ukazuje nám, že společenství může být jen tehdy trvalé, když jeho příslušníci rozumí tomu, jak uchovat věrnost. Ne věrnost jako měšťansko-morální pojem, nýbrž ve smyslu solidarity, semknutí lidí, kteří v radosti i v žalu jsou spojeni na život a na smrt. Kdo dovede pochopit takové společenství, ten se musí také současně dopracovat k poznání, že je zcela lhostejné, na které místo je člověk postaven. Každá práce, každý výkon má svoji cenu, ať už je to stařešina židů nebo velitel stráže. Ve svém výsledku je stejně hodnotná a stejně důležitá...“¹⁴

Největší pozornost a výzkum autorka zaměřila na získání materiálů k židovským sňatkům, uzavřených v Terezíně. V ghettu bylo sezdáno téměř 500 manželských párů podle židovského ritu. Autorka se zabývá evidencí sňatků a jejich právní platností. Po válce se československé soudy zabývaly uznáním sňatků, nakonec

¹⁴ Vzpomínka č. A 1225/1, Sběrka vzpomínek, Dokumentační oddělení Památníku Terezín.

byla terezínská manželství uznána. Ale mnozí nečekali na potvrzení soudu a znovu se nechali občansky oddat. Autorka se dále zabývá důvody k uzavření sňatku. Sňatek neznamenal jen zpečetění vztahu, ale i společný osud manželů. Rodiny nebyly do transportů děleny, někteří muži byli před transporty chráněni, a tak sňatek znamenal i ochranu před transporty. Autorka dále rekonstruuje svatební obřad na základě vzpomínek pamětníků. Byť si mnozí pamětníci na samotnou svatbu příliš nevzpomínají, z dohledaných materiálů vyplývá, že rabíni dbali na židovskou tradici. Např. svatba paní Alisy se uskutečnila v létě roku 1943 v modlitebně v Magdeburských kasárnách za přítomnosti mnohých obyvatel ghetta. Snoubence společnými silami oddávali tři terezínští rabíni. Rabín Ferda z Českých Budějovic uvítal snoubence a svatebčany. Rabín Feder měl kázání a pronášel svatební požehnání a vrchní rabín Unger přečetl svatební smlouvu. Sváteční atmosféru celého obřadu zpestřovali zpěvem žalmů tři kantoři. Na přání manželky rabína Federa během obřadu nepadlo jediné německé slovo, obřad byl veden v češtině a hebrejštině.¹⁵ V ghettu byly uzavírány tradiční

¹⁵ FEDER, Richard. *Meine feierlichste Trauung in Theresienstadt*. In

svatební smlouvy. Smlouvy byly pravděpodobně předepsány, obsahují tradiční aramejský text. Autorce práce se podařilo dohledat celkem devět svatebních smluv, všechny jsou uvedeny v přílohách práce. Svatební smlouvu obdrželi všichni snoubenci, ale pouze ti, kteří měli to štěstí a nebyli dále deportováni na východ, smlouvy uchovali. Z českého překladu části svatební smlouvy: „S pomocí Boží Ve čtvrtek, 25. dne měsíce ijaru, roku 5704 /1944/ od stvoření světa, podle počtu, jímž počítáme zde ve městě Theresienstadt /Terezíně/, pravil pan Moše ben Gedalja k panně Lei bat Avraham: Staň se mou ženou podle zákona Mojžíše a Izraele a já Ti budu sloužit a ctít Tě a živit Tě a opatřovat Tě výdělkem podle ustanovení platných pro izraelské muže, které slouží, ctí, živí a opatrují výdělkem své ženy jak náleží. A jako věno Tvého panenství Ti dávám dvě stě zuzů ve stříbře, které Ti náleží podle Tóry a též stravu, která Ti přísluší a ošacení...“¹⁶ Autorka práce se zabývá také skutečnostmi, které jsou v rozporu s židovskou tradicí. Svatební obřady mohly v ghettu svědčit ženy, a také

ILTIS, Rudolf, EHRMANN, František, HEITLINGER, Ota.
Theresienstadt. s. 75-79.

¹⁶ Svatební smlouva manželů Kovanicových, soukromý archiv.

dokládá případ sezdaného nehalachického páru. Dále autorka uvádí všechna svědectví terezínských svateb, která se jí podařilo dohledat či natočit s pamětníky. Pan F. F., který byl zaměstnán jako vychovatel dětí na svou svatbu vzpomíná: *„V Terezíně jsme se vzali, když už moji i její rodiče byli v Osvětimi. Moji rodiče odešli v prosinci 1943, ale my jsme ještě byli chráněni jugendfürsorg.e Naše svatba se konala v Magdeburských kasárnách a byla to rituální svatba. Moje manželka byla z velmi pobožné brněnské rodiny, její otec byl v Terezíně zaměstnán v Chevra kadiša a bydlel v márnici. Byla to velmi pěkná svatba, byli tam dva rabíni, jeden starší brněnský rabín, který se jmenoval Unger a byl to přítel mého tchána a rabín Schön z Brna, a protože jsme uměli trochu hebrejsky, tak kázal hebrejsky. Svatba byla pod chupa. ... Děti stály špalír, bylo to moc hezké. Potom byla velká oslava, my jsme měli mnoho přátel, byli jsme kolektiv z Makabi Hacairu, a dokonce jsme společně hospodařili. Tito přátelé nám připravili dokonce hostinu.¹⁷*

Následující kapitola krátce reflektuje skutečnost, že nejsou dochovány žádné dokumenty a vzpomínky na

¹⁷ Židovské muzeum v Praze, sbírka Rozhovory s pamětníky, č. 288.

dodržování manželské čistoty, ani není nic známo o případné existenci rituální lázně.

Krátká kapitola pojednává o rozvodech, které v ghettu byly v souladu s židovskou tradicí povoleny, ale pouze v Terezíně sezdaným párům. Rabín Feder vzpomíná, že na rabinát přicházeli zklamaní manželé a přáli si rozlukou svého manželství.¹⁸ Bylo rozvedeno 9 až 20 párů, není však dochován žádný rozlukový list.

Závěrečná kapitola třetí části se věnuje posledním věcem člověka. Konstatuje, že v ghettu zemřelo v důsledku špatných životních podmínek na 35 000 vězňů. V podmínkách ghetta obyvatelé nezapomněli jeden na druhého a především rabíni utěšovali nemocné a potřebné. Existovala dokonce Chevra kadiša (Pohřební bratrstvo), která pečovala o zemřelé. Autorka práce uvádí na základě bádání jména některých členů a informace, které dosud nebyly publikovány. Autorka popisuje systém pohřebnictví a rozloučení se zemřelými. Od počátku ghetta byly povoleny židovské pohřby. Zemřelí se pochovávali v dřevěných rakvích do samostatných hrobů, s narůstající úmrtností byly poté pochovávání do hromadných hrobů,

¹⁸ FEDER, Richard. Židovská tragédie, dějství poslední. s.68.

dokud v říjnu 1942 nebylo zprovozněno krematorium. Rabíni a kantoři se loučili se zemřelými tradičními modlitbami, společně s pozůstalými doprovázeli povoz s rakvemi na hranici ghetta, aby se poté vrátit zpět a odříkali kadiš.

Čtvrtá kapitola Židovské svátky zahrnuje dochované dokumenty a vzpomínky na oslavu svátků v Terezíně. V úvodní části jsou popsány dochované židovské kalendáře, které byly v ghettu vytvořeny. Kalendáře obsahují data a přesné termíny židovských svátků. Oba kalendáře jsou v přílohách práce. Dále kapitola uvádí jednotlivé svátky, které jsou řazeny podle židovského kalendáře, počínaje novým rokem, Roš ha-šana. V ghettu byl dodržován šabat, dokonce až do února 1943 byla sobota oficiálním dnem klidu. Především v dětských a mládežnických domovech se pořádaly slavnostní šabatové večery a programy. V ghettu byly slaveny či připomínány židovské svátky, autorce se nepodařilo dohledat vzpomínky na svátky Sukot a Šavuot. Na Roš ha-šana vždy obyvatelům ghetta přálo vedení ghetta vše nejlepší, mnozí pamětníci vzpomínají na sváteční novoroční bohoslužby a na následný Jom Kipur. Poslední vysoké svátky v ghettu v roce 1944 nečekaná zpráva o nových transportech z ghetta. Většina

mladých lidí byla těmito transporty odeslána pryč. Shlomo Schmiedt vzpomíná: *„Můj poslední den v ghettu si uchovám v paměti až do konce života... Už v předvečer svátku Jom Kipur nám bylo nakázáno připravit se k odtransportování. Transport se ovšem zpozdil a někteří z určených k odjezdu využili tento čas, aby se v tento svatý den zúčastnili bohoslužby v synagoze. Pro mě to bylo zvlášť důležité, neboť jsem věděl, že můj otec, rabín Jitzchak Schmiedt, by měl předzpívat. Ve Staronové synagoze v Praze zastával úřad vrchního předzpěváka a nebyl v tomto případě určen k transportu (spolu se svou ženou odjel do Osvětimi posledním terezínským transportem a oba tam byli zavražděni). Jak můj otec, tak i já jsme věděli, že tato modlitba pro nás znamená rozloučení a že se už nikdy více neuvídíme. Poslední, co jsem od něj slyšel, byl tón šofaru, který uzavírá svatý den. Ihned poté jsme byli povoláni ke kolejím, k odjezdu vlaku.”*¹⁹

Následují kapitoly o oslavách svátku Simchat Tora, Chanuka, Tu bi-švat, Purim a Pesach.

O Chanuce a Purimu se pořádají programy pro děti, a také tyto svátky patřily podle dochovaných svědectví

¹⁹ Vzpomínka pana Schmiedta je součástí materiálu k duchovnímu životu v ghettu Vzdělávacího oddělení Památníku Terezín.

k jejich nejoblíbenějším. Na svátek Tu bi-švat vysadily děti společně se svými vychovateli také v ghettu sazeničku stromu. Dochovaly se dvě anonymní vzpomínky, obě jsou uvedeny v práci. Strom dětí, jak byl později pojmenován, byl přesazen na židovský hřbitov v Terezíně. O svátku Pesach byla otevřena pesachová kuchyně. V některých letech byly k dispozici obyvatelům tradiční macesy. Pamětníci vzpomínají, že o Pesachu v roce 1943 dělali tradiční večerní sederovou hostinu s chlebem. V ghettu se konaly sederové večere, ať pro děti, jak dokládají dětské kresby, tak dospělé. Na jeden takový seder vzpomíná Nava Shan: *„Macesové svátky. Neměla jsme tušení, co znamená ‚seder Pesach‘, kdy všichni přítomní čtou, každý rok znovu, aby nezapomněli historii osvobození Židů z egyptského otroctví a cestu pouští z Egypta do země zaslíbené. V domově mládeže, kde jsem už nacvičila několik divadelních představení s dětmi, jsou všichni horečně zapřaženi do příprav na svátky Pesach. A tu se jeden vychovatel na mne obrátil a požádal mě, abych při slavnostní večeři ... předčítala tradiční text o útěku Židů z Egypta. ... Přinesli mi v kůži vázanou a ilustrovanou hagadu, samozřejmě v řeči české a nikoliv hebrejsky. Já s nadšením a hereckou kázní jsem se*

připravila jako na hlavní roli v Shakespearově tragédii. – Kolem slavnostně upraveného stolu sedí čtrnáctiletí hoši, naslouchají výkladu svého učitele o symbolech, které se tisíce let udržely v židovské tradici. I mezi nimi jsou takoví jako já, kteří prožívají seder Pesach prvně v životě a vnímají události odchodu z Egypta...“²⁰

Do příloh disertační práce jsem zařadila výběr z archivních materiálů. Přílohy obsahují všech devět dohledaných svatebních smluv, fotografie čtyř žijících pamětníků, kteří byli v Terezíně oddáni, kopie židovských kalendářů na roky 5703 (1942/43) a 5704 (1943/44). Dále tématické kresby terezínských dětí a fotografie uchovaných maleb bývalé modlitebny terezínského ghetta.

²⁰ SCHÖNOVÁ, Vlasta. *Chtěla jsem být herečkou*. s. 84-85.

Teoretický a praktický přínos disertační práce

Disertační práce přináší nový, judaistický pohled na část historie ghetta Terezín. Na základě archivních dokumentů a dosud málo využitých pramenů, jakým jsou výpovědi a vzpomínky přeživších terezínských vězňů, dokládá a rekonstruuje židovské zvyky a tradice v ghettu Terezín. Autorka se zaměřila zejména na vzpomínky českých a moravských Židů, uložených v Památníku Terezín a Židovském muzeu v Praze.

Stěžejní částí práce je téma dodržování židovských tradic spojených s životním cyklem člověka. Zcela nově a v kontextu s židovskou tradicí jsou uspořádány vzpomínky pamětníků a archivní dokumenty, v kapitolách od narození až po poslední věci člověka. Největší prostor autorka věnovala terezínským svatbám, neboť zatím zůstávaly stranou zájmu odborného bádání. V Terezíně bylo podle židovského ritu sezdáno téměř 500 manželských párů. Autorka dohledala šest žijících, v ghettu sezdáných pamětníků, se kterými vedla rozhovory. Podařilo se jí získat z archivů a soukromých sbírek kopie devíti svatebních smluv, které byly v ghettu sepsány, ty jsou součástí přílohy práce. Dosud nikdy nebyly v takovémto souboru

publikovány. Vlastní nashromážděné výpovědi pamětníků a související archivní materiály porovnává s tradičním ritem a současně konfrontuje s již publikovanými záznamy orální historie i odborné literatury. Zabývá se také právním postavením sňatků a poválečným uznání uzavřených sňatků v ghettu. Do práce zahrnula všechna dohledaná svědectví terezínských svateb.

**Seznam publikovaných prací (disertantky), které mají
vztah ke zkoumané problematice**

*Die Zerstörung der jüdischen Gemeinden in den Jahren
1938/1939-1945*, In WESSEL, Martin Schulze, ZÜCKERT,
Martin. *Handbuch der Religions- und Kirchengeschichte
der böhmischen Länder und Tschechiens im 20.
Jahrhundert*. 1. vyd, München: R. Oldenbourg Verlag,
2009. ISBN 978-3-486-58957-3.

Židovská svatba v ghettu Terezín. In *O společné evropské
dědictví*. HTF UK, 2010 (připravuje se do tisku).

Výčet nejdůležitějších použitých pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů

a) prameny

Sbírka vzpomínek, Dokumentační oddělení Památníku Terezín

Sbírka Rozhovory s pamětníky, Židovské muzeum v Praze

Rozhovory s pamětníky, vedené autorkou práce

Národní archiv, Matriky židovských obcí – HBMa inv. č. 2119, 2120

HYNDRÁKOVÁ, Anna, MACHATKOVÁ, R., MILOTOVÁ, Jaroslava. *Denní rozkazy Rady starších a Sdělení židovské samosprávy Terezín 1941 – 1945*. Praha: Institut Terezínské iniciativy, Sefer, Acta Theresiana, sv. 1, 2003. ISBN 80-85924-37-4.

REDLICH, Egon. *Zítřejedeme, synu, zítřejedeme transportem*. Ed. Miroslav Kryl. Brno: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Edice Knihy dokumenty, Doplněk, 1995. ISBN 80-85765-40-3.

Deník terezínských vězňů: Willyho Mahlera, Bedřicha Kohna, Růženy Weinbergerové

Židovské muzeum v Praze, sbírka Terezín, osobní pozůstalosti

b) literatura

ADLER, Hans Günter. *Terezín 1941-1945. Díl I.-III. Dějiny, Sociologie, Psychologie*. 1. vyd., Brno: Barrister & Principal, 2006. ISBN 80-7364-024-4.

BLODIG, Vojtěch, KOTOUČ, Jiří, KRÍŽKOVÁ, Marie Rút aj. *Kultura proti smrti. Stálé expozice Památníku Terezín umístěné v bývalých Magdeburských kasárnách*. 1. vyd., Oswald: Praha, 2002. ISBN 80-85433-82-6.

BONDYOVÁ, Ruth. *Jakob Edelstein*. 1. vyd., Praha: Sefer, 2001. ISBN 80-85924-23-4.

FEDER, Richard. *Židovská tragedie, dějství poslední*. Kolín: Literární a umělecké sbírky města Kolína, 1947.

CHLÁDKOVÁ, Ludmila. *Židovský hřbitov v Terezíně*. Terezín: Památník Terezín, 1999, 2004. ISBN 80-85433-53-2.

CHLÁDKOVÁ, Ludmila. *Modlitebna z doby terezínského ghetta*. 1. vyd., Terezín: Oswald, 2007.

ILTIS, Rudolf, EHRMANN, František, HEITLINGER, Ota. *Theresienstadt*. 1. vyd. Wien: Europa-Verlag, 1968

LAGUS, Karel, POLÁK, Josef. *Město za mřížemi*. 2. české vyd., Praha: Nakladatelství Baset, 2006. ISBN: 80-7340-088-X.

LEDERER, Zdenek. *Ghetto Theresienstadt*. 1. vyd. London: Edward Goldston & Son Ltd. 1953.

Summary

The topic of Judaism in the Terezin ghetto has not yet been sufficiently studied on a professional level. The Dissertation thesis of the author follows her previous MA thesis, which studied religious life in the Terezin ghetto, and where she addressed the manifestations of both Judaism as well as Christianity. The subject of the study of the thesis is the role of Judaism, preservation of Jewish traditions and habits, especially with respect to Czech and Moravian Jews.

Based on the thorough research of the archives of the Terezin Memorial, Jewish Museum of Prague, Beit Terezin, Yad Vashem, and the study of live testimonies of the eyewitnesses archived in the Jewish Museum of Prague and Terezin Memorial reveals a close insight into the particular religious ceremonies and celebrations of Jewish holidays within the families.

The introductory chapters briefly put into context basic historical facts, establishment and daily routine of the Terezin ghetto, and present an overview of the deported prisoners according to their nationality and religion. As opposed to the Protectorate of Bohemia and Moravia,

where the religious life was forbidden, in the ghetto it was allowed. Many rabbis and teachers from Protectorate were transported to the ghetto; there were also rabbis from Germany, Denmark, The Netherlands and Austria. They all stayed loyal to their profession and brought the people in the ghetto encouragement and support in their hard times. The first Jewish elder Jakob Edelstein established a rabbi court of which Zikmund Unger, a rabbi of Brno, became a chief rabbi. The Terezin rabbis officially worked in the funeral department. Funerals were their most frequent and the saddest kind of service as there were 35000 deaths in the ghetto in total, mostly caused by illness, lack of food, and bad hygienic conditions. The rabbis also educated the children, the youth and adults, prepared the boys for bar micva, served wedding services to engaged Terezin couples, and took part at the religious services. In the ghetto, there were in total about eight chapels, mostly in the provisional spaces like attics and garages. The wall paintings of one of the chapels stayed, thanks to the owners of the property, preserved till nowadays and the visitors to the Museum of the ghetto could still see them.

The topic of respecting the traditions combined with the Jewish life cycle constitutes a fundamental part of the

thesis. This part especially deals with: the birth, naming the children, circumcision, raising of children and education of both the children and adults, bar micva, weddings and divorces and the last things of man. The author organized the archive material with respect to the given topics. The highest stress was put to acquiring the groundwork and interviews with the eyewitness of the Terezin weddings because this topic in particular has remained not studied by experts till today. In Terezin, though, there were about 500 Jewish ritual weddings in accord with the Jewish traditions. The author found six living eyewitnesses that married in the ghetto and conducted interviews with them. The author managed to acquire nine wedding contracts made within the ghetto; these come from the archives and private collections and constitute an annex of the thesis. The collected information from eyewitnesses and related archive materials are compared with the traditional rite and already published records of oral history and expert literature. The thesis also studies the legal aspect of the marriages and post-war recognition of the ghetto marriages.

The last chapter is devoted to Jewish calendar and celebration of Jewish holidays. There were also created Jewish calendars containing dates and exact terms of

Sabbaths and holidays in the ghetto. The copies of calendar for Jewish year of 5703 (1942/43) and 5704 (1943/44), illustrated by pictures of the teacher Arthur Berlinger, also constitute a part of the annex of the thesis. The holidays of Sabbath, Rosh Hashanah, Yom Kippur, Sukkot, Chanukah, Tu B'Shevat, Purim and Pesach were, within the limits, celebrated in the Terezin ghetto. The celebrations are documented by the studied memoirs of the eyewitnesses, archive materials and some marginal memories are also part of the expert literature records.

Bibliografická identifikace

Anotace v jazyce českém

Disertační práce s názvem *Judaismus v ghettu Terezín* přináší nový, judaistický pohled na část historie ghetta Terezín. Klade si za cíl na základě dosud málo využitých pramenů, jakým jsou výpovědi a vzpomínky přeživších terezínských vězňů, doložit a objasnit otázku významu a uchovávání židovské tradice jako sociální instituce v kontextu extrémních životních podmínek.

Anotace v anglickém jazyce

The Dissertation thesis *Judaism in the Terezin Ghetto* strives to present a new, Judaist view over the part of history of the Terezin ghetto. The aim of the thesis is to support and clarify the question of the importance and preservation of Jewish tradition as a social institution in the context of extreme life conditions. The evidence is supported by little used sources such as testimonies and memories of eyewitnesses of the prisoners of Terezin ghetto.

Klíčová slova v češtině

Ghetto Terezín, holocaust, judaismus, náboženský život

Klíčová slova v angličtině

Ghetto Terezin, Holocaust, Judaism, Religious life